Bazy danych

Zbigniew Jurkiewicz

Wydział Matematyki, Informatyki i Mechaniki
Uniwersytet Warszawski
http://mst.mimuw.edu.pl

21 stycznia 2013

Rozdział I

Wprowadzenie

Rozdział II

Algebra relacji

Złączenie theta

- $R \underset{\theta}{\bowtie} S = \sigma_\theta(R \times S)$
- θ oznacza dowolny warunek na kolumny łączonych relacji, np. $A < C$.
- Złączenie theta, w którym warunek jest prostą równością pary atrybutów, nazywa się **złączeniem równościowym**.
- Pojęcie porzuconej krotki (**dangling tuple**): wiersza z jednej z relacji, do którego nie pasuje żaden wiersz z drugiej relacji.

Złączenie theta

- Zwierzaki

gatunek	imię	waga
Papuga	Kropka	3,50
Papuga	Lulu	5,35
Papuga	Hipek	3,50
Lis	Fufu	6,35
Krokodyl	Czako	75,00

Gatunki

nazwa	kontynent
Papuga	Ameryka
Lis	Europa
Krokodyl	Afryka

- Zwierzaki $\underset{gatunek=nazwa}{\bowtie}$ Gatunki

gatunek	imię	waga	nazwa	kontynent
Papuga	Kropka	3,50	Papuga	Ameryka
Papuga	Lulu	5,35	Papuga	Ameryka
Papuga	Hipek	3,50	Papuga	Ameryka
Lis	Fufu	6,35	Lis	Europa
Krokodyl	Czako	75,00	Krokodyl	Afryka

Złączenie naturalne

- Notacja: $R \bowtie S$.
- Łączone relacje muszą mieć co najmniej jedną wspólną kolumnę o tej samej nazwie.
- Warunkiem złączenia jest równość dla wszystkich par atrybutów o tych samych nazwach.
- W wyniku zostaje tylko jedna kolumna z pary kolumn o tych samych nazwach.

Złączenie naturalne

- Zwierzaki

gatunek	imię	waga
Papuga	Kropka	3,50
Papuga	Lulu	5,35
Papuga	Hipek	3,50
Lis	Fufu	6,35
Krokodyl	Czako	75,00

Gatunki

gatunek	kontynent
Papuga	Ameryka
Lis	Europa
Krokodyl	Afryka

- Zwierzaki $\bowtie$ Gatunki

gatunek	imię	waga	kontynent
Papuga	Kropka	3,50	Ameryka
Papuga	Lulu	5,35	Ameryka
Papuga	Hipek	3,50	Ameryka
Lis	Fufu	6,35	Europa
Krokodyl	Czako	75,00	Afryka

Przemianowanie

- Pozwala na nazywanie relacji wynikowych: $\rho_{RS(A,B,X,C,D,E)}(R \times S)$.
- Uproszczone notacja: $R1(A1, B, X, C, D, E) := (R \times S)$.

Wyrażenia złożone

- Ponieważ jest to algebra, więc operacje można składać otrzymując wyrażenia złożone.
- Równoważność wyrażeń można wykorzystać przy optymalizacji, zastępując dane wyrażenie równoważnym mu, lecz bardziej efektywnym.

Wyrażenia złożone: samozłączenie

- Zwierzaki

gatunek	imię	waga
Papuga	Kropka	3,50
Papuga	Lulu	5,35
Papuga	Hipek	3,50
Lis	Fufu	6,35
Krokodyl	Czako	75,00

- Znajdź pary zwierzaków (imiona) tego samego gatunku

$$\pi_{Z1.imie,Z2.imie}(\rho_{Z1}Zwierzaki \underset{\substack{Z1.gatunek=Z2.gatunek\wedge \\ Z1.imie<Z2.imie}}{\bowtie} \rho_{Z2}Zwierzaki)$$

Wielozbiory

- Zgodnie z matematyczną definicją relacji jako zbioru utożsamia się jednakowe krotki (powstające np. podczas rzutowania).
- Można rozszerzyć tę algebrę na wielozbiory, dopuszczając powtórzenia.
- Powstaje jednak problem odpowiedniej semantyki dla operacji iloczynu i różnicy teoriomnogościowej.
- Intuicyjnie zdefiniowane rozszerzenia operacji na wielozbiory zastosowane do relacji dają relacje z wyjątkiem sumy, która dla dwóch relacji może dać wielozbiór.
- Przestają zachodzić niektóre prawa algebry relacji, np.

$$(R \cup S) - T = (R - T) \cup (S - T)$$

- Operator eliminacji powtórzeń $\delta(R)$.

Grupowanie

- Operator grupowania z ewentualną agregacją

$$\gamma_{A,MIN(B)\to MinB}(R)$$

- Zauważmy, że

$$\gamma_{A_1,\ldots,A_n}(R) = \sigma(R)$$

jeśli A_i to wszystkie atrybuty R.

Sortowanie

- Operator sortowania $\tau_{C,B}(R)$.
- Nie jest to operator algebry relacji ani wielozbiorów, lecz ewentualnej algebry list, dlatego powinien być zewnętrznym operatorem wyrażenia!

Złączenia zewnętrzne

- naturalne: $R \overset{\circ}{\bowtie} S$
  - jako wypełniaczy brakujących wartości w dołączonych kolumnach używa się $\perp$;
- lewostronne: $R \overset{\circ}{\bowtie}_L S$
  - brane są tylko porzucone krotki z pierwszego argumentu;
- prawostronne: $R \overset{\circ}{\bowtie}_R S$;
- wersje theta powyższych (z warunkiem u dołu).

Złączenie zewnętrzne

- Zwierzaki

gatunek	imię	waga
Papuga	Kropka	3,50
Papuga	Lulu	5,35
Papuga	Hipek	3,50
Lis	Fufu	6,35
Krokodyl	Czako	75,00

Gatunki

gatunek	kontynent
Papuga	Ameryka
Lis	Europa
Krokodyl	Afryka
Krowa	Europa

- Zwierzaki $\bowtie$ Gatunki

gatunek	imię	waga	kontynent
Papuga	Kropka	3,50	Ameryka
Papuga	Lulu	5,35	Ameryka
Papuga	Hipek	3,50	Ameryka
Lis	Fufu	6,35	Europa
Krokodyl	Czako	75,00	Afryka
Krowa	$\perp$	$\perp$	Europa

Zastosowania algebry relacji

- Zapisywanie zapytań (np. modelowanie semantyki)
- Nakładanie ograniczeń na poprawność bazy danych (**więzy**). Przykłady:

$$R \cap S = \emptyset \quad \text{(styl równościowy)}$$
$$R \cap S \subseteq \emptyset \quad \text{(styl teoriomnogościowy)}$$

- Integralność referencyjna

$$\pi_{klucz\text{-}zewnętrzny}(R) \subseteq \pi_{klucz}(S)$$
$$\pi_{klucz\text{-}zewnętrzny}(R) - \pi_{klucz}(S) = \emptyset$$

- Zależności funkcyjne

$$A \to B: \quad \sigma_{R.A=R1.A \wedge R.b \neq R1.B}(R \times \rho_{R1}(R)) = \emptyset$$

Rozdział III

Język SQL — część 1

Rozdział IV

Język SQL — część 2

Wyrażenia JOIN

- Warunki łączące dla złączeń można zapisywać we frazie FROM
- Jeszcze raz imiona wszystkich zwierzaków pochodzących z Afryki.

```
SELECT imie
FROM Zwierz JOIN Gatunki
  ON (Gatunki.nazwa = Zwierz.gatunek)
WHERE kontynent = 'Afryka';
```


Operatory złączeń

Standard SQL-92 podaje operatory złączeń do używania we frazie FROM:

`T1 CROSS JOIN T2`	Iloczyn kartezjański
`T1 NATURAL JOIN T2`	Złączenie naturalne (równościowe po kolumnach o tych samych nazwach)
`T1 INNER JOIN T2`	Zwykłe złączenie
`T1 LEFT OUTER JOIN T2`	Złączenia zewnętrzne
`T1 RIGHT OUTER JOIN T2`	
`T1 FULL OUTER JOIN T2`	

Po takim wyrażeniu dodatkowo podajemy

`USING (`*kolumna*`, ...)`	nazwy kolumn po których łączymy
`ON` *warunek*	warunek ograniczający na złączenie

Perspektywy

W SQL relacja to tabela lub **perspektywa**.
Tworzenie perspektywy

`CREATE VIEW` *nazwa* `[(`*atrybut* `...)] AS` *zapytanie*`;`

na przykład

```
CREATE VIEW GatunkiAfryki AS
  SELECT *
  FROM Gatunki
  WHERE kontynent = 'Afryka';
```


Perspektywy (2)

Usuwanie perspektywy

`DROP VIEW` *nazwa*`;`

Uproszczona semantyka operacyjna dla zapytań z perspektywami:

- Nazwę perspektywy we frazie `FROM` w zapytaniu zastępuje się relacjami, na podstawie których ją utworzono.
- Warunki z definicji perspektywy dołącza się do warunków zapytania.

Modyfikacje perspektyw

Modyfikacje są dozwolone tylko dla **aktualizowalnych** perspektyw:

- zbudowanych na podstawie pojedynczej tabeli, oraz
- obejmujących wszystkie atrybuty nie posiadające wartości domyślnych.

Modyfikacje perspektyw (2)

Warto zabronić operacji wstawiania i modyfikacji perspektywy dających wiersze, które nie bedą należeć do perspektywy, używając podczas jej tworzenia frazy `WITH CHECK OPTION`:

```
CREATE VIEW GatunkiAfryki AS
  SELECT *
  FROM Gatunki
  WHERE kontynent = 'Afryka'
  WITH CHECK OPTION;
```

Kursory

- Kursory służą do krokowego przeglądania wyniku zapytania. Używa się ich przede wszystkim w procedurach składowanych.
- Kursor deklarujemy poleceniem DECLARE

```
DECLARE kursor_gatkon CURSOR FOR
SELECT gatunek, kontynent FROM Gatunki;
```

- Z kursora można pobierać kolejne wiersze używając polecenia

```
FETCH [ kierunek ] [ ile ]  IN | FROM  cursor
```


Kursory (2)

- Parametr *kierunek* definiuje kierunek pobierania wierszy i może być równy
  - FORWARD — pobiera następne wiersze (zachowanie domyślne)
  - BACKWARD — pobiera poprzednie wiersze.
- Parametr *ile* określa, ile wierszy należy pobrać i może być równy
  - *n* — Liczba ze znakiem podająca liczbę wierszy do pobrania. Podanie liczby ujemnej zamienia znaczenie FORWARD i BACKWARD.
  - ALL — Wszystkie pozostałe wiersze.
  - NEXT — Równoważny podaniu 1.
  - PRIOR — Równoważny podaniu -1.

Kursory – przykłady

Aby pobrać dwa kolejne wiersze z kursora

```
=> FETCH 2 FROM kursor_gatkon;

gatunek      kontynent
----------------------
lew          Afryka
bóbr         Europa
```


Kursory – cofanie się

Po kursorze można się cofać

```
FETCH -1 FROM kursor_gatkon;
```

lub

```
-- Pobierz poprzedni wiersz
FETCH BACKWARD 1 FROM kursor_gatkon;
```


Pozycjonowanie kursora

- Kursor można pozycjonować bez pobierania wierszy poleceniem

```
MOVE [ kierunek ] [ ile ]  IN | FROM  kursor
```

  Znaczenie parametrów jest takie, jak dla FETCH.
- Aby przestawić kursor o 5 wierszy do przodu

```
MOVE 5 FROM kursor_gatkon;
```

- Na zakończenie kursor należy zamknąć

```
CLOSE kursor_gatkon;
```


Pozycjonowanie kursora (2)

- Uwaga: kursory działają tylko wewnątrz transakcji, czyli przed ich użyciem należy wykonać

```
BEGIN WORK;
```

  (o ile nie jesteśmy wewnątrz otwartej transakcji), a potem (niekoniecznie natychmiast) zamknąć transakcję

```
COMMIT WORK;
```

- Nie jest możliwa aktualizacja bieżącego wiersza kursora, trzeba używać niezależnego polecenia UPDATE.
- SQL92 nie zawiera polecenia MOVE, ale za to pozwala na absolutne pozycjonowanie kursora, co w PostgresSQL nie jest zrealizowane.

Asercje

- Nie występują nigdzie poza standardem. Składnia:

```
CREATE ASSERTION nazwa CHECK (warunek);
```

- Przykład użycia:

```
CREATE ASSERTION DodatniaWaga
  CHECK (NOT EXISTS (SELECT * FROM Zwierz
                     WHERE waga < 0));
```


Dziedziny

Służą do określania typów danych. Polecenie

```
CREATE DOMAIN AdresTyp AS
  VARCHAR(40) DEFAULT 'Nieznany';
```

tworzy nowy typ, którego można użyć wewnątrz CREATE TABLE

```
CREATE TABLE Studenci (
  indeks CHAR(6) PRIMARY KEY,
  imie VARCHAR(15) NOT NULL,
  nazwisko VARCHAR(15) NOT NULL,
  adres AdresTyp
);
```

Dziedzinę usuwamy poleceniem

```
DROP DOMAIN Adres;
```

Indeksy

- Polecenie `CREATE INDEX` definiuje nowy indeks dla podanej tabeli. Pojawiło się dopiero w SQL-99.

```
CREATE [ UNIQUE ] INDEX nazwa-indeksu ON tabela
  (kolumna [, ...])
  [ WHERE warunek ]
```

- Parametr `UNIQUE` powoduje sprawdzanie duplikatów w tabeli podczas tworzenia indeksu i przy każdej modyfikacji.
- Utworzony indeks będzie oparty na kluczu powstałym przez konkatenację podanych kolumn.
- Do usuwania indeksu służy polecenie `DROP INDEX`.

Przykłady indeksów

- Utworzymy indeks na kolumnie `kontynent` tabeli `Gatunki`

```
CREATE INDEX IndGat ON Gatunki(kontynent);
```

- Indeks może obejmować kilka kolumn.

```
CREATE INDEX IndKontChron
  ON Gatunki(kontynent,chroniony);
```

- Usuwanie indeksu:

```
DROP INDEX IndGat;
```


Indeksy funkcyjne (Postgres)

- Istnieje też inna postać definicji indeksu:

```
CREATE [ UNIQUE ] INDEX nazwa-indeksu ON tabela
  ( funkcja( kolumna [, ... ]) )
  [ WHERE warunek ]
```

- Służy ona do definiowania **indeksów funkcyjnych**, gdzie wartością klucza indeksowego jest wynik wywołania określonej przez użytkownika *funkcji*, której parametrami są podane kolumny indeksowanej tabeli.
- Przykładowo, użycie funkcji `upper(`*kolumna*`)` pozwoli podczas indeksowania ignorować rozróżnianie dużych i małych liter.

```
CREATE INDEX test1_idx ON test1 (upper(kol1));
```

- Wartość funkcji używanej w indeksie musi zależeć jedynie od jej argumentów. Podczas jej tworzenia należy ją oznaczyć jako ustaloną (*immutable*).

Indeksy częściowe

- Jeśli w definicji indeksu występuje klauzula `WHERE`, to powstanie **indeks częściowy**, zawierający pozycje tylko dla wierszy tabeli spełniających podany warunek.
- Na przykład w tabeli zamówień można by zdefiniować indeks tylko dla wierszy zawierających `'tak'` w kolumnie `zapłacono`.
- Wyrażenie w klauzuli `WHERE` może odwoływać się tylko do kolumn indeksowanej tabeli, nie wolno też używać podzapytań ani funkcji agregujących.

Sekwencje

- Służą do otrzymania kolejnych wartości dla kolumn typu całkowitego.
- Tworzenie

```
CREATE SEQUENCE sekw_kat
  INCREMENT BY 1 START WITH 1;
```

- Generowanie kolejnej wartości funkcją `nextval` (jej argumentem jest **nazwa** generatora):

```
SELECT nextval('sekw_kat');
```

- Wywołanie `nextval` można też umieścić we frazie `DEFAULT` definicji kolumny w poleceniu `CREATE TABLE`.

Sekwencje (2)

- Do otrzymania bieżącej wartości generatora sekwencji służy funkcja `curval`.

```
SELECT curval('sekw_kat');
```

zaś do ustawienia na konkretną wartość funkcja `setval`

```
SELECT setval('sekw_kat', 12);
```

- Zamiast umieszczać wywołanie `nextval` we frazie `DEFAULT`, można jako typ takiej kolumny podać `SERIAL`. Zostanie wtedy automatycznie utworzona sekwencja, a kolumna będzie w rzeczywistości typu INT4.

Użytkownicy

Zmiana hasła użytkownika

`ALTER USER` *nazwa* `PASSWORD '`*nowe-hasło*`';`

Rozdział V

Modelowanie danych

Przebieg projektu

1. Uzgodnić z użytkownikami kształt przyszłego systemu.
2. Opisać w postaci specyfikacji uzgodnione wymagania.
3. Zaprojektować sposób realizacji systemu.
4. Zrealizować system i wdrożyć go.

Diagramy związków/encji (ERD)

- Diagramy związków-encji, spopularyzowane przez Bachmana i Chena.
- Powinny zawierać związki pomiędzy danymi pamiętanymi, tzn. takimi, które nie mogą być wyprowadzone z innych danych.
- Obecnie coraz częściej używane tylko do modelowania baz danych podczas projektowania fizycznego.
- Dwa podstawowe składniki:
  - encje
  - związki
- Encje opisują (w uproszczony sposób) obiekty, wchodzące w zakres naszego zainteresowania.

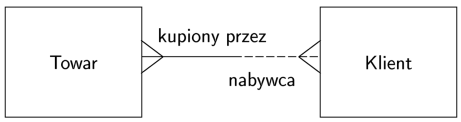

Rysunek: Przykładowy diagram związków encji.

ERD — konstrukcje obiektowe

- Niektóre encje mogą odpowiadać podklasom, np. towary sprzedawane przez pewną firmę (modelowane encją `Towar`) mogą dzielić się na sprzęt, oprogramowanie i materiały pomocnicze.
- Niektóre relacyjne bazy danych (np. PostgreSQL) pozwalają reprezentować takie hierarchie tabel, jednak podklasy powinny być rozłączne.

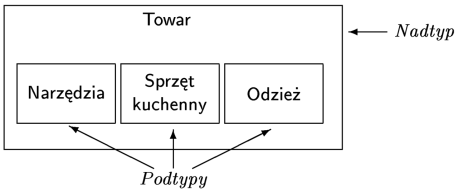

Rysunek: .

Projektowanie bazy danych

1. Atrybuty i zależności, grupowanie
2. Odwzorowanie encji/obiektów i związków w relacje/tabele
3. Normalizacja i denormalizacja.
4. Strojenie bazy, definiowanie ścieżek dostępu.

Projektowanie bazy danych

- Projektowanie obejmuje projekt logiczny bazy danych i projekt implementacji fizycznej.
- Projektowanie logiczne bazy danych polega na zdefiniowaniu tabel, określeniu ścieżek dostępu (*access paths*) dla tabel (np. indeksów) oraz dostosowaniu indeksów do potrzeb aplikacji.
  - Warto korzystać z perspektyw — upraszcza to zwłaszcza projektowanie formularzy i raportów w wielu narzędziach.
- Projektowanie implementacji fizycznej dotyczy rozmieszczenia plików bazy danych na dyskach, planów archiwowania i odtwarzania oraz integracji z narzędziami systemu operacyjnego.

UML: obiektowy język modelowania

- UML (*Unified Modeling Language*) został zaprojektowany przez Boocha, Jacobsena i Rumbaugh.
- W 1997 roku Object Management Group przyjęła UML 1.1 jako swój standard przemysłowy.

Diagramy klas

- Służą do modelowania struktury systemu.
- Używane w
  - modelowaniu dziedziny systemu (modelowanie biznesowe)
  - projektowaniu (w tym bazy danych), pojawiają się wtedy klasy „techniczne"
  - inżynierii odwrotnej (*reverse engineering*)

Diagramy klas

- Podstawowym składnikiem diagramu klas są nazwane klasy.
- Najprostsza reprezentacja klasy nie zawiera nic więcej.
- Oprócz nazwy klasa może zawierać
  - atrybuty
  - metody.

Diagram klas: powiązania

Rodzaje powiązań:

- Asocjacja
- Agregacja i kompozycja
- Dziedziczenie
- Zależność
- *refinement* — realizacja lub uszczegółowienie

Klasa może być w relacji agregacji z wieloma klasami nadrzędnymi, natomiast w relacji kompozycji tylko z jedną nadrzędną.

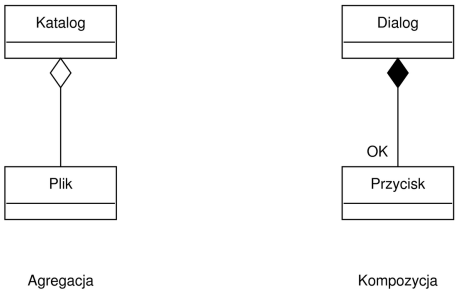

Rysunek: .

Zależność między klasami oznacza, że klasy nie mają powiązania, natomiast klasa zależna otrzymuje obiekt tej drugiej klasy np. jako parametr jednej ze swoich metod.

Dziedziczenie

Przykład błędnego dziedziczenia:

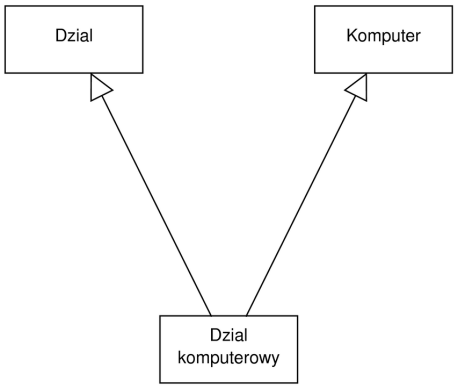

Rysunek: .

Refinement

- Wiąże ze sobą dwa opisy tej samej rzeczy na różnych poziomach abstrakcji.
- W przypadku gdy wiąże typ z klasą realizującą go zwane jest **realizacją**.
- Może być użyte do modelowania różnych implementacji tej samej rzeczy.

Refinement

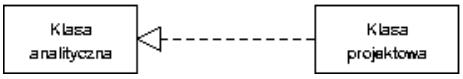

Rysunek: .

Kiedy używać agregacji?

- Czy są jakieś operacje na całości, które są automatycznie stosowane do składowych?

Kiedy wybierać agregację, a kiedy dziedziczenie?

- Jeśli rodzaj obiektu (np. Student) może ulec zmianie (np. z dziennego na zaocznego) bez zmiany reszty atrybutów, to przy dziedziczeniu będzie to wymagało zmiany klasy obiektu!

Atrybuty i asocjacje

Czasem mamy wątpliwości, czy w danej sytuacji użyć atrybutu czy asocjacji. Ogólna zasada jest następująca:

- Atrybuty służą do łączenia obiektów z **wartościami**. Wartość to element nie posiadający *identity*, np. liczba 1.
- Asocjacje łączą obiekty z obiektami.

Wartości zawsze mogą być zapisane bezpośrednio i odtworzone. Z obiektami jest trudniej, bo należy uwzględnić wszystkie związki.

Przypadki użycia

- Modelu tego używa się przede wszystkim do opracowania specyfikacji wymagań.
- Dwa podstawowe składniki: aktorzy i przypadki użycia.
- Model przypadków użycia wyznacza granice systemu.
  - Najczęściej są to granice budowanego systemu (aplikacji), jednak przypadki użycia służą także do modelowania przedsiębiorstwa (tzw. **przypadki biznesowe**).
  - Nie należy jednak mieszać tych dwóch podejść w jednym modelu.

Przypadki użycia

- Każdy przypadek to realizacja jakiejś rzeczywistej **potrzeby** użytkownika (aktora), nazwa przypadku powinna to uwzględniać, a nie opisywać czynności systemu. `Wyświetlanie wyników klasówki` to zła nazwa, lepszą będzie `Przeglądanie wyników klasówki`.
- Przypadki użycia powinny odpowiadać kolejnym fragmentom podręcznika użytkownika. Jeśli używamy pakietów do grupowania dużej liczby przypadków użycia, to każdy pakiet odpowiada rozdziałowi podręcznika.
- Scenariusze (opisy) przypadków użycia należy pisać z perspektywy użytkownika, a nie systemu.
- Nie należy tworzyć przypadków użycia zgrupowanych wokół „obiektów", np. `Przetwarzanie informacji o studentach`. Mają one zwykle za dużo aktorów i zbyt długie specyfikacje.

Diagram stanów

- Do opisywania historii klas korzysta się z sieci przejść, zwanych też diagramami stanów. Są one uogólnionymi automatami skończonymi.
- Sieć taka składa się z wierzchołków, reprezentujących stany klasy, oraz powiązań między nimi, odpowiadających przejściu z jednego stanu do drugiego.
- Diagram stanów opisuje historię życia obiektu danej klasy.
  - Jeśli operacje na obiekcie danej klasy mogą być wykonywane w dowolnej kolejności, to diagram ten jest najprawdopodobniej zbędny.
  - Jeśli jednak klasa przedstawia (**reifikuje**) przypadek użycia, proces, zarządcę interfejsu itp., wtedy kolejnośc kroków staje się istotna. Trzeba więc określić mechanizm dostarczania i obsługi zdarzeń.

Diagram stanów

- **Stan** stanowi abstrakcję wartości zmiennych (parametrów itp.) obiektu taką, że ich wszystkie te kombinacje dają jednakową **jakościowo** odpowiedź na zdarzenia.
- **Przejścia** etykietuje się warunkami, których spełnienie powoduje wskazaną zmianę stanu. Zamiast warunków można też stosować zdarzenia, powodujące wskazaną zmianę stanu.
- Oprócz tego z poszczególnymi przejściami mogą być związane akcje sterujące, uaktywaniające odpowiednie procesy.

Diagram stanów

- Przy bardziej złożonym zachowaniu stosuje się sieci zagnieżdżone, zwane też diagramami Harela. W sieciach takich każde przejście dotyczące stanu złożonego dotyczy wszystkich jego podstanów wewnętrznych.
- Modelując zachowanie obiektów staramy się pokazać dwie rzeczy: zmiany stanu oraz interakcje z innymi obiektami.
- Robiąc diagramy stanów dla klas trzeba pamiętać, że klasa musi mieć atrybuty lub związki, przez zmianę których realizuje zmianę stanu. Inaczej mówiąc, stany są reprezentowane pośrednio ich wartościami.

Narzędzia CASE

- Pakiet CASE to środowisko do modelowania i tworzenia aplikacji.
- Centralną częścią takiego pakietu jest wspólne repozytorium.
- Dzięki temu możliwa jest równoczesna wspólna praca nad wieloma projektami, z dzieleniem wspólnych fragmentów między nimi.
- Dotyczy to zarówno pojedynczych obiektów, jak i całych modeli.

Architektura typowego narzędzia CASE

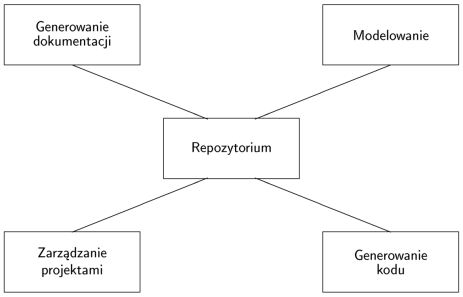

Rysunek: .

Funkcje typowego narzędzia CASE

- rysowanie diagramów (obejmuje znajmość semantyki symboli i reguł poprawności)
- repozytorium modeli i ich elementów (np. gdy zmienimy nazwę klasy, powinno to być widoczne na wszystkich diagramach)
- wspieranie nawigacji po modelach
- możliwość pracy kilku użytkowników
- generowanie (szkieletu) kodu
- inżynieria odwrotna (*reverse engineering*)
- integracja z innymi narzędziami
- obsługa poziomów abstrakcji modelu
- wymiana modeli (eksport i import)

Narzędzia CASE

- Do zarządzania repozytorium używane są zwykle systemy relacyjnych baz danych, np. SQL Anywhere (Sybase).
- Możliwa jest często inżynieria odwrotna, tzn. wciąganie do modeli analitycznych i projektowych obiektów z już istniejących programów i baz danych.

Rozdział VI

Teoria projektowania relacyjnych baz danych

Zależności wielowartościowe

- Tabela

  Aktorzy(nazwisko,ulica,miasto,film,rok)

  podaje adresy aktorów (mogą mieć kilka) i filmy, w których grali.
- Każdy aktor mógł grać w wielu filmach i może mieć kilka adresów.
- Ale w pojedynczym wierszu możemy zapisać tylko jeden film i jeden adres.
- Trudno będzie wtedy znajdować wszystkie filmy aktorów mieszkających w Warszawie.
- W zasadzie powinniśmy zapisać wszystkie kombinacje adresów z filmami.

Definicja zależności wielowartościowej

Zależność wielowartościowa

Zależność wielowartościowa

$$A_1 \dots A_k \twoheadrightarrow B_1 \dots B_l$$

dla relacji $R(A_1, \dots, A_k, B_1, \dots, B_l, C_1, \dots, C_m)$ oznacza, że jeśli dwie krotki są zgodne na składowych A_i, to można w nich zamienić składowe B_i i otrzymane krotki będą także w relacji R.

- Inaczej mówiąc, lewa strona każdej takiej zależności nie wyznacza pojedynczej wartości, lecz **zbiór** wartości, np.

  nazwisko $\twoheadrightarrow$ ulica,miasto
  nazwisko $\twoheadrightarrow$ film,rok

Reguły dla zależności wielowartościowych

Promocja

Każda zależność funkcyjna jest zależnością wielowartościową, czyli jeśli zachodzi

$$X \rightarrow Y$$

to zachodzi także

$$X \twoheadrightarrow Y$$

- Niestety odwrotna implikacja nie jest prawdziwa!

Reguły dla zależności wielowartościowych

Uzupełnianie

Jeśli dla relacji $R(X, Y, Z)$ zachodzi

$$X \twoheadrightarrow Y$$

to zachodzi także

$$X \twoheadrightarrow Z$$

Reguły dla zależności wielowartościowych

Przechodniość

Jeśli dla relacji $R(X, Y, Z, V)$ zachodzą

$$X \twoheadrightarrow Y$$
$$Y \twoheadrightarrow Z$$

to zachodzi także

$$X \twoheadrightarrow Z$$

Reguły dla zależności wielowartościowych

- Podobnie jak dla zależności funkcyjnych, nie wolno rozbijać lewej strony zależności.
- Ale dla zależności wielowartościowych nie wolno również rozbijać prawej strony!

Czwarta postać normalna — definicja

Nietrywialna zależność wielowartościowa

Zależność wielowartościowa $X \twoheadrightarrow Y$ **dla relacji** R jest **nietrywialna**, jeśli

- $Y \not\subseteq X$ oraz
- $X \cup Y$ nie są wszystkimi atrybutami R

4NF

Relacja R jest w czwartej postaci normalnej (4NF), jeśli dla każdej nietrywialnej zależności $X \twoheadrightarrow Y$ w R, X jest nadkluczem R.

Wnioski

- Jeśli relacja jest w 4NF, to jest też w BCNF.
- Odwrotne zawieranie **nie** zachodzi.

Rozkład do 4NF

- Podobnie jak dla BCNF, szukamy zależności $X \twoheadrightarrow Y$ naruszającej 4NF.
- Rozbijamy relację $R(X, Y, Z)$ na dwie relacje:
  $R_2(X, Y)$
  $R_1(X, Z)$
- Kończymy, gdy już nie ma takich zależności.

Przykład rozkładu do 4NF

- Zaczynamy od relacji

  Aktorzy(nazwisko,ulica,miasto,film,rok)

  i zależności

  nazwisko $\twoheadrightarrow$ ulica,miasto
  nazwisko $\twoheadrightarrow$ film,rok
- W skład klucza wchodzą wszystkie kolumny tabeli.
- Obie zależności naruszają więc 4NF (bo nie są trywialne).
- Wybieramy do rozkładu pierwszą z nich.

Przykład rozkładu do 4NF (2)

- Otrzymujemy dwie tabele

  Aktorzy1(nazwisko,ulica,miasto)
  Aktorzy2(nazwisko,film,rok)

  z tymi samymi zależnościami.
- Ponieważ obie zależności stały się trywialne, kończymy.

Rozdział VII

Transakcje i współbieżność

Konflikty współbieżności

- Odwiedźmy bazę danych piwiarni i zajmijmy się tabelą Sprzedaje(bar,piwo,cena).
- Przypuśćmy, że w barze „U Szwejka" sprzedaje się tylko dwa gatunki piwa: Okocim po 2,50 zł i Żywiec po 3,50 zł.
- Dzielny redaktor gazety postanowił zbadać (używając naszej bazy danych), jaka jest najwyższa i najniższa cena piwa „U Szwejka".
- W tym samym czasie szef piwiarni zdecydował, że przestaje sprzedawać dotychczasowe piwa i przerzuci się na Heineken po 4,50 zł.

Konflikty współbieżności

- Pan redaktor wykonuje dwa następujące zapytania (po lewej stronie ich umowne nazwy)

(max)
```
SELECT MAX(cena) FROM Sprzedaje
WHERE bar = 'U Szwejka';
```

(min)
```
SELECT MIN(cena) FROM Sprzedaje
WHERE bar = 'U Szwejka';
```


Konflikty współbieżności

- A „równocześnie" szef piwiarni wykonał dwa inne polecenia SQL

(del)
```
DELETE FROM Sprzedaje
WHERE bar = 'U Szwejka';
```

(ins)
```
INSERT INTO Sprzedaje
VALUES('U Szwejka','Heineken',4.50);
```


Przeplecione polecenia

- Przypuśćmy, że powyższe polecenia zostały wykonane w następującej kolejności: max, del, ins, min.
- Popatrzmy na efekty:

Ceny	Operacja	Wynik
{2.50,3.50}	max	3,50
{2.50,3.50}	del	
{}	ins	
{4.50}	min	4,50

- A więc ostatecznie MAX(...) ¡ MIN(...)!

Przeplecione polecenia

- Aby tego uniknąć, powinniśmy operacje poszczególnych osób pogrupować w transakcje.
- Wtedy obie operacje pana redaktora wykonają się bezpośrednio po sobie, nie wiadomo tylko, czy przed, czy po zmianie „repertuaru".

Problem wycofywania

- Szef piwiarni po wykonaniu (bez użycia transakcji) ciągu operacji (del)(ins) postanowił wycofać drugą z nich (`ROLLBACK`)
- Jeśli redaktorowi udało się „wstrzelić" zapytanie między (ins) i `ROLLBACK`, zobaczy wartość (4,50), której nigdy nie było w bazie danych.
- Rozwiązaniem jest znowu użycie transakcji:
  - Efekty transakcji nie są widziane przez innych, dopóki transakcja nie zostanie zatwierdzona (`COMMIT`).

Blokady

- Dla zapobiegania konfliktom używa się wewnętrznie **blokowania** dostępu do elementów danych używanych przez transakcję.
- Poziomy **ziarnistości** blokad:
  - cała baza danych,
  - pojedyncza relacja,
  - blok wierszy,
  - pojedynczy wiersz.

Rodzaje transakcji

- **Bezpośrednie** (*direct*);
- **Konwersacyjne** — kilkakrotna wymiana informacji klient/serwer;
- **Wiązane** (*chained*) – wymagają przechowywania kontekstu;
- **Zagnieżdżone**
- **Długotrwałe**.
- **Kolejkowane** – wykonywane z opóźnieniem, np. w celu grupowania;

Blokady w Oracle

- Blokady można zakładać na całą tabelę

```
LOCK TABLE tabela
IN [SHARE | EXCLUSIVE] MODE
[NOWAIT];
```

- `SHARE` oznacza blokadę dzieloną (tylko przeciw zmianom).
- `EXCLUSIVE` to wyłączna blokada dostępu (w celu dokonania zmian).
- `NOWAIT` chroni przed czekaniem, gdy nie można natychmiast założyć blokady.
- Zdjęcie blokad następuje przez wykonanie `COMMIT` lub `ROLLBACK`.

Blokady w Oracle (2)

- Lepiej jednak zakładać blokady na wybrane wiersze, np. gdy transakcja odczytuje pewne wiersze, a następnie dokonuje (zwykle w nich) zmian, można użyć

```
SELECT ... FOR UPDATE [NOWAIT];
```

- Taka blokada też jest ważna do końca transakcji.

Realizacja transakcji

- Dziennik transakcji do zapisywania wszystkich operacji.
- Rejestrowanie wycofań w dzienniku.
- Podczas odtwarzania powtarzamy tylko operacje z zatwierdzonych transakcji.

Znaczniki czasowe (*timestamps*)

- Inne podejście, dobre gdy głównie odczyty.
- Optymistyczne, wycofanie transakcji gdy konflikt = fizycznie niemożliwy ciąg (lock wycofuje tylko gdy blokada).
- Transakcja utożsamiana z momentem startu.

Reguły

- Najpierw łatwe zapytanie

```
| ?- blisko(bielany,marymont).
yes
```

- Teraz oczekujemy kilku odpowiedzi

```
| ?- blisko(bielany,What).
What = słodowiec ? ;

What = marymont

yes
```


Definiowanie silni

```
factorial(0,1).

factorial(N,F) :-
   N > 0,
   N1 is N - 1,
   factorial(N1,F1),
   F is N * F1.
```


Prolog

- Program składa się z dwóch **klauzul**.
- Pierwsza z nich to klauzula unarna: tylko **nagłówek**, bez treści. Jest to skrót następującego zapisu:

```
factorial(0,1) :- true.
```

- Klauzule unarne bez zmiennych służą do zapisywania pojedynczych **faktów**.
- Druga klauzula to reguła, ponieważ posiada niepustą **treść**.
- Treść to wszystkie literały następujące po ':-' (możemy go czytać „jeśli").
- Literały w treści oddzielamy przecinkami, przecinek pełni rolę operatora koniunkcji.

Prolog (2)

- Klauzule mają intepretację deklaratywną
  - Klauzula pierwsza mówi: „silnia o wynosi 1".
  - Klauzula druga mówi: „silnia N wynosi F jeśli $N > 0$ oraz jeśli $N1$ oznacza $N - 1$, to silnia $N1$ wynosi $F1$ i $F = N * F1$".

Zapytania

Chcąc obliczyć silnię od 3 musimy podać w **zapytaniu** zmienną, na której ma znaleźć się wynik — niech to będzie W:

```
?-  factorial(3,W).
W=6
```


Graf obliczeń

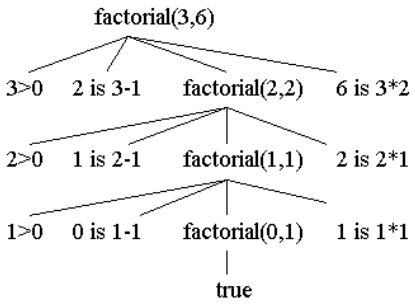

Rysunek: .

Zapytania (2)

W zapytaniu nie muszą wystąpić zmienne:

```
?- factorial(3,6).
yes
?- factorial(5,2).
no
```


Inna definicja silni

```
silnia(N,F) :- factorial(N,1,F).

factorial(0,F,F).

factorial(N,A,F) :-
    N > 0,
    A1 is N * A,
    N1 is N - 1,
    factorial(N1,A1,F).
```


Inna definicja silni (2)

- Wprowadziliśmy drugi parametr pełniący rolę **akumulatora**.
- Dzięki temu nasza definicja ma postać iteracyjną, ponieważ wywołanie rekurencyjne jest **redukcyjne**.
- Płacimy za to zmniejszoną czytelnością.

Kolorowanie map

Zasada:

- Żadne dwa sąsiadujące regiony nie mogą mieć tego samego koloru.

Mapa

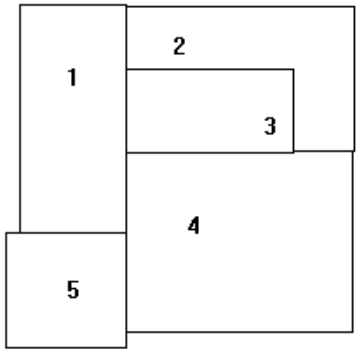

Rysunek: Przykładowa mapa.

Sąsiedztwo

Informacje o sąsiedztwie można w Prologu zapisać następująco:

```
adjacent(1,2).        adjacent(2,1).
adjacent(1,3).        adjacent(3,1).
adjacent(1,4).        adjacent(4,1).
adjacent(1,5).        adjacent(5,1).
adjacent(2,3).        adjacent(3,2).
adjacent(2,4).        adjacent(4,2).
adjacent(3,4).        adjacent(4,3).
adjacent(4,5).        adjacent(5,4).
```

Sąsiedztwo (2)

Po załadowaniu tych faktów do interpretera można badać sąsiedztwo regionów:

```
?- adjacent(2,3).
yes
?- adjacent(5,3).
no
?- adjacent(3,R).
R = 1 ;
R = 2 ;
R = 4 ;
no
```


Kolorowania

Kolorowania także możemy opisać klauzulami unarnymi.

```
color(1,red,a).     color(1,red,b).
color(2,blue,a).    color(2,blue,b).
color(3,green,a).   color(3,green,b).
color(4,yellow,a).  color(4,blue,b).
color(5,blue,a).    color(5,green,b).
```

Kolorowania oznaczyliśmy symbolami a i b.

Kolorowania (2)

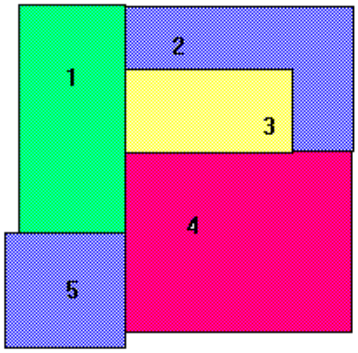

Rysunek: Kolorowania.

Konflikty

Błędne kolorowanie musi zawierać konflikt — dwa sąsiednie regiony pokolorowane tym samym kolorem:

```
conflict(Coloring) :-
   adjacent(X,Y),
   color(X,Color,Coloring),
   color(Y,Color,Coloring).
```


Konflikty (2)

Teraz możemy zbadać nasze kolorowania:

```
?- conflict(a).
no
?- conflict(b).
yes
?- conflict(Which).
Which = b
```


Konflikty (3)

Konfliktowość mozna też zdefiniować inaczej:

```
conflict(R1,R2,Coloring) :-
   adjacent(R1,R2),
   color(R1,Color,Coloring),
   color(R2,Color,Coloring).
```


Polimorfizm

Prolog dopuszcza równoczesne definiowanie predykatów o tej samej nazwie i różnej liczbie parametrów, wewnętrznie nazywając je 'conflict/1' i 'conflict/3'.

Więcej o konfliktach

Możemy poznać konfliktowe regiony, a nawet ich (wspólny) kolor

```
?- conflict(R1,R2,b).
R1 = 2   R2 = 4
?- conflict(R1,R2,b),color(R1,C,b).
R1 = 2   R2 = 4   C = blue
```

Rozpoznawanie zwierząt

```
zoolog :- hypothesize(Zwierzak),
      write('Przypuszczam, że ten zwierzak to: '),
      write(Zwierzak),
      nl,
      undo.
```


Unique name assumption

Założenie o unikalności nazw

Indywidua (stałe) o różnych nazwach są różne. Inaczej mówiąc, nie ma aksjomatów równościowych dla stałych.

Unikalność nazw: przykład

- W naszej przykładowej bazie

  Zwierzak(Papuga,Kropka,3.50)
  Zwierzak(Papuga,Lulu,5.35)
  Zwierzak(Papuga,Hipek,3.50)
  Zwierzak(Lis,Fufu,6.35)
  Zwierzak(Krokodyl,Czako,75.00)
- zachodzi

  Zwierzak(Krokodyl,Fufu,6.35)
- ponieważ zakładamy, że zachodzi

  Krokodyl $\neq$ Lis

Zapytania

- Do zapisywania zapytań będziemy używać formuł zawierających zmienne.
- Ograniczymy się do formuł prostych.
- Zapytania mają wtedy postać wzorców — struktur podobnych do faktów, mogących jednak zawierać zmienne.
- Zmiennymi będą symbole poprzedzone znakami zapytania, np.

  `Ojciec(Jan,?x)`

  jest zapytaniem o wszystkie dzieci Jana.
- Odpowiedź na zapytanie składa się z bezpośrednio wyszukanych faktów pasujących do zapytania oraz z faktów wyprowadzonych przy użyciu reguł.

Klauzule

Klauzula

Klauzulą nazywać będziemy formułę postaci

$$P_1 \wedge P_2 \wedge \cdots \wedge P_k \rightarrow N_1 \vee N_2 \vee \cdots \vee N_l$$

lub też równoważnie

$$\neg P_1 \vee \neg P_2 \vee \cdots \vee \neg P_k \vee N_1 \vee N_2 \vee \cdots \vee N_l$$

Wyrażenia $P_1, \ldots, P_k$ nazywać będziemy **poprzednikami** (lub **przesłankami**, zaś wyrażenia $N_1, \ldots, N_l$ **następnikami** lub **wnioskami** klauzuli.

Rodzaje klauzul

- Klauzule bez poprzedników, zawierające tylko jeden następnik bez zmiennych

  $$\rightarrow N(a_1, \ldots, a_m).$$

  służą do reprezentowania faktów.

Rodzaje klauzul

- Klauzule bez następników

  $$P_1 \wedge P_2 \wedge \cdots \wedge P_k \rightarrow .$$

  reprezentują negację poprzedników i mogą służyć do zapisywania ograniczeń (więzów poprawności). Stan bazy danych jest legalny, jeśli nie jest spełniona koniunkcja poprzedników, np.

  Ojciec(?x,?y) $\wedge$ Matka(?x,?y) $\rightarrow$.
- Taka klauzula mająca tylko jeden poprzednik bez zmiennych zapisuje jawnie negację faktu, np.

  Ojciec(Jan,Piotr) $\rightarrow$.

  oznacza, że Jan nie jest ojcem Piotra.

Rodzaje klauzul

- Klauzula o pojedynczym następniku

  $$P_1 \wedge P_2 \wedge \cdots \wedge P_k \rightarrow R$$

  służy w dedukcyjnych bazach danych do definiowania relacji R.
- Jak zobaczymy dalej, pełna definicja relacji może wymagać kilku klauzul.
- W relacyjnych bazach danych klauzule takie (tak jak i następne) służą do zapisywania ograniczeń.

Rodzaje klauzul

- Klauzule postaci
$$\rightarrow N_1 \vee N_2 \vee \cdots \vee N_k$$
wyrażają wiedzę niekompletną: wiemy, że spełniony jest jeden lub więcej następników, ale nie wiemy który.
- Przykład:
$$\rightarrow \text{Student(Jan,Matematyka)} \vee \text{Student(Jan,Biologia)}$$

Rodzaje klauzul

- Klauzulą o pełnej postaci
$$P_1 \wedge P_2 \wedge \cdots \wedge P_k \rightarrow N_1 \vee N_2 \vee \cdots \vee N_l$$
można interpretować jako warunkowe informacje o niekompletnej wiedzy.
- Można też ich używać jako ograniczeń, np. aby zapisać, że każdy ma co najwyżej dwoje rodziców użyjemy

```
Rodzic(?p,?a) ∧ Rodzic(?q,?a) ∧ Rodzic(?r,?a)
  → (?p = ?q) ∨ (?p = ?r) ∨ (?q = ?r)
```


Rodzaje klauzul

- Klauzula pusta, czyli klauzula bez poprzedników i następników, oznacza fałsz.
- Klauzula taka nie powinna nigdy wystąpić w niesprzecznej bazie danych.

Dedukcyjne bazy danych

W dedukcyjnych bazach danych dopuszcza się tylko niektóre rodzaje klauzul z programowania w logice.

- Nakłada sie dodatkowe ograniczenia.
  - Brak symboli funkcyjnych.
  - Tylko jeden następnik.
    - Takie dedukcyjne bazy danych określa się jako *definite*.
  - Zmienna z konkluzji reguły musi wystąpić w jej treści.
    - Zapewnia to spełnienie założenia o zamkniętości dziedziny.
  - Jako predykaty obliczalne dozwolona tylko arytmetyka.
    - Zauważmy, że formalnie narusza to założenie o zamkniętości dziedziny.
- Jednym z takich rozszerzeń relacyjnych baz danych jest Datalog.

Datalog

- W Datalogu klauzule zapisujemy jako reguły.
- Każdy predykat jest
  - albo ekstensjonalny: zdefiniowany wyłącznie przez fakty zapisane w bazie danych,
  - albo intensjonalny: zdefiniowany wyłącznie przez reguły.
- Reguły mają nieco zmienioną postać zapisu

następnik `<-` *poprzednik* `AND ...`

przy czym zarówno następnik jak i poprzedniki mają postać wzorców, na przykład

```
P(?x,?y,?z) <- Q(?x,?y,?z) AND x > 10
```


Datalog

- Ponieważ takie reguły, podobnie jak klauzule, odpowiadają implikacjom z logiki, posiadają one zarówno interpretację logiczną jak i proceduralną.
- Na przykład regule

```
Dziadek(?x,?z) <- Ojciec(?x,?y) AND Ojciec(?y,?z)
```

odpowiada implikacja
$$(\forall x, y, z)\ \text{Ojciec}(x, y) \wedge \text{Ojciec}(y, z) \rightarrow \text{Dziadek}(x, z)$$
- Jeśli reguła nie zawiera poprzedników, to jej następnik jest zawsze spełniony.
- Podobnie jak fakty, reguły przechowuje się także w bazie danych.

Reguły a zapytania

- Reguła pasuje do zapytania, jeśli jej konkluzja pasuje do zapytania.
- Znajdowanie odpowiedzi na zapytanie przy użyciu reguł polega na znalezieniu reguł pasujących do zapytania i dla każdej z nich wyszukanie w sposób spójny (tzn. tak, żeby wartości zmiennych były zgodne) odpowiedzi na podzapytania powstałe z przesłanek (czyli rekursja :-) i złożenie otrzymanych wyników, podstawiając otrzymane wartości zmiennych na zmienne w konkluzji.
- Ostateczną odpowiedzią na zapytanie jest lista wyszukanych faktów (dla reguł będą to konkretyzacje ich konkluzji).

Zalety

- Pozwalają otrzymywać odpowiedzi wymagające domknięcia przechodniego.
- Przykład:
  - Mamy tabelę Zawiera(obiekt,składnik,ile) dotyczącą pojazdów (np. rowerów, sanek itp.) podającą obiekty i ich bezpośrednie składowe.
  - Chcemy otrzymać informację o wszystkich częściach wchodzących w skład obiektu 'rower'.

Przykładowa tabela

Zawiera

obiekt	składnik	ile
rower	koło	2
koło	piasta	1
koło	obręcz	1
obręcz	szprycha	20
koło	opona	1
rower	rama	1
rama	siodełko	1
rama	kierownica	1

Definicja predykatu Części

- Definicja w Datalogu

```
Czesci(?calosc,?czesc)
  <- Zawiera(?calosc,?czesc,?_).

Czesci(?calosc,?czesc)
  <- Zawiera(?calosc,?skladnik,?_)
     AND Czesci(?skladnik,?czesc).
```

- i samo zapytanie

```
Czesci('rower',?co) ?
```


Realizacja zapytań

- W odróżnieniu od programowania w logice w Datalogu nie używa się nawracania.
- Budowa odpowiedzi odbywa się *bottom-up*: rozpoczynamy od pustej relacji `Czesci` i iteracyjnie dodajemy do niej wszystkie wiersze, które w tym momencie można otrzymać z reguł.
- Optymalizacja: w kądym kroku używam reguł tylko dla wierszy dodanych w poprzednim kroku.
- Zauważmy, że jest to typowy algorytm wyznaczania minimalnego punktu stałego (tzw. **minimalnego modelu**).
- Z otrzymanej **ekstensji** relacji wybieramy tylko wiersze pasujące do zapytania.

Przykład obliczania odpowiedzi

- Rozpoczynam od pustej tabeli `Czesci`.
- Krok 1: z pierwszej reguły dodaję do niej wiersze `<'rower','koło'>`, `<'koło','piasta'>`, `<'koło','obręcz'>`, `<'obręcz','szprycha'>`, `<'koło','opona'>`, `<'rower','rama'>`, `<'rama','siodełko'>`, `<'rama','kierownica'>`.
- Krok 2: używając drugiej reguły dodaję wiersze ¡'rower','piasta'¿, ¡'rower','obręcz'¿, ¡'rower','opona'¿, ¡'rower','siodełko'¿, ¡'rower','kierownica'¿, ¡'koło','szprycha'¿.
- Krok 3: używając drugiej reguły dodaję wiersz ¡'rower','szprycha'¿.
- Krok 4: ponieważ żadna reguła nie produkuje już nowych wierszy, kończę iterację i wybieram wiersze ¡'rower','koło'¿, ¡'rower','rama'¿, ¡'rower','piasta'¿, ¡'rower','obręcz'¿, ¡'rower','opona'¿, ¡'rower','siodełko'¿, ¡'rower','kierownica'¿, ¡'rower','szprycha'¿.

Rekursja w SQL

- Zapytania rekurencyjne w SQL-3 definiuje się konstrukcją

```
WITH [RECURSIVE] R(...) AS
     zapytanie używające R
  SELECT ...;
```

- Można tak zdefiniować kilka pomocniczych relacji wzajemnie rekurancyjnych.

Przykład rekursji w SQL

- Zapiszemy nasze zapytanie z Datalogu w SQL

```
WITH RECURSIVE Czesci(calosc,czesc) AS
    (SELECT obiekt,skladnik FROM Zawiera)
    UNION
    (SELECT obiekt,czesc
     FROM Zawiera, Czesci
     WHERE skladnik = calosc)
  SELECT czesc FROM Czesci
  WHERE calosc = 'rower';
```


Negacja

- W poprzednikach reguł Datalogu można poprzedzać predykaty negacją `NOT`.
- Taki literał jest spełniony, jeśli ta negacja jest prawdziwa dla tego predykatu w minimalnym modelu.
- Aby można to było sprawdzać, program z negacjami musi być **stratyfikowalny**: reguły predykatów intensjonalnych dzielimy na warstwy tak, by
  - Definicja predykatu nie była w wyższej warstwie, niż jego wykorzystanie w definicjach innych predykatów.
  - Negacja predykatu występowała w wyższej warstwie niż jego definicja.
- Minimalne punkty stałe wyznaczamy **kolejno** poczynając od najniższej warstwy.
- Podobne ograniczenie na poprawność rekursji z negacją obowiązuje w SQL-3.

Typowa architektura

- Lokalne bazy danych w oddziałach obsługują OLTP.
- Nocą kopiuje się lokalne bazy danych do centralnej hurtowni danych.
- Analitycy używają hurtowni do zapytań OLAP.

Co to jest hurtownia?

- Kolekcja rozmaitych danych
  - zorientowana tematycznie
  - przeznaczona dla menadżerów, do podejmowania decyzji
  - często kopia danych operacyjnych
  - z dodatkowymi informacjami (np. podsumowania, historia)
  - zintegrowana
  - zmienna w czasie
  - nieulotna

Co to jest hurtownia?

- Kolekcja narzędzi do:
  - zbierania danych
  - czyszczenia i integracji danych
  - analizy i raportowania
  - monitorowania i zarządzania hurtownią

Konieczność integracji danych

- Obecnie duże firmy (np. banki, towarzystwa ubezpieczeniowe) posiadają co najmniej kilka operacyjnych baz danych.
- Obok własnych danych operacyjnych często korzysta się również ze źródeł zewnętrznych: wyników badań rynkowych, publicznych administracyjnych baz danych itp.
- Zanim więc przystąpi się do analizy zawartej w nich informacji, należy dokonać **integracji danych** z różnych źródeł.

Integracja danych

- Informacje ze źródłowych (najczęściej operacyjnych) baz danych są łączone w zbiorczą bazę danych, nazywaną **hurtownią danych** (*data warehouse*).
- Oddzielenie od systemów operacyjnych umożliwia operowanie również danymi historycznymi — potrzebne np. do analizy trendów.

Hurtownie danych

- Dwa sposoby realizacji:
  - Realna zbiorcza baza danych wraz procedurami okresowego doładowywania nowymi informacjami źródłowymi.
  - Hurtownia wirtualna, oparta na koncepcji **mediatora** i *wrapper*ów.

Wybór źródeł danych

- Idealnym rozwiązaniem przy wyborze danych do załadowania do hurtowni danych byłoby wstępne określenie wszystkich zapytań, które będą generowane przez aplikacje odpalone na hurtowni danych i ustalenie wszystkich tabel i pól zawartych w tych zapytaniach.
- Zaletą hurtowni wirtualnej jest możliwość zbadania, jakie dane źródłowe są potrzebne w używanych zapytaniach.
- Po przeanalizowaniu logów wygenerowanych przez zapytania z wszystkich aplikacji łatwiej określić schemat hurtowni.

Łączenie danych

- Łączenie to okazja do usunięcia błędów.
- Przede wszystkim jednak dane są uspójniane.
- Przykład: pole `klient` może
  - w jednej z baz oprócz imienia i nazwiska obejmować tytuł (np. „prof.”),
  - w drugiej na tytuł jest przeznaczone osobne pole,
  - a w trzeciej imię i nazwisko trzymane są w osobnych polach, a tytułu brak.
- Czyszczenie danych obejmuje też przeformatowanie danych i eliminację duplikatów.

Kroki budowy hurtowni

1. Analiza źródłowych danych pod względem rozmieszczenia, spisanie rodzaju i zawartości danych.
2. Projekt hurtowni danych zawierający spis dostępnych źródłowych baz danych wraz z narzędziami scalającymi.
3. Wydobywanie odpowiednich danych z baz źródłowych, przekształcenie wydobytych danych tak aby pasowały do zaprojektowanej hurtowni danych. Załadowanie przekształconych danych do hurtowni danych.

Słownik (repozytorium) metadanych

Zawiera informacje:

- skąd pochodzą dane (z jakiej bazy danych i jakiej tabeli);
- co reprezentują, np. kolumna `salesyr` to „roczna sprzedaż brutto towaru wyrażona w złotych";
- jak dane są przechowywane (format zapisu), np. `salesyr` jako `fixed-decimal`;
- kto odpowiada za aktualizację danych (dział/rola), np. „księgowość";
- kiedy dana jest zwykle zmieniana, np. „na koniec każdego roku".

Błędne dane

- Wartości spoza zakresu poprawności. Są one zwykle łatwe do rozpoznania.
  - Ten typ błędu zdarza się, kiedy, powiedzmy, płeć klienta, która powinna mieć wartość "F" lub "M", zawiera inną wartość, taką jak "X".
  - Odnosi się to także do wartości numerycznych, takich jak wiek. Poprawne wartości mogłyby byćzdefiniowane między 18 a 100 lat. Jeśli wiek znajduje się poza tym zakresem, to uznaje się, że wystąpił błąd.
- Błędy referencyjne. Jest to każdy błąd naruszający więzy spójności referencyjnej.
- Błędy poprawności. Są to błędy w danych niemal niemożliwe do wykrycia: wartości, które po prostu zostały wstawione niepoprawnie, ale są z zakresu poprawności. Na przykład wstawiono wiek klienta jako 26, podczas gdy powinno być 62. Błędy takie pochodzą z operacyjnych baz danych i w zasadzie tam właśnie powinny być korygowane.

Ujednolicenie danych

Jednolitość jest problemem dla wielu przedsiębiorstw, zwłaszcza tych, które używają różnych typów narzędzi.

- Niektóre różnice dotyczą kwestii podstawowych, jak choćby kodowanie znaków.
  - W większości systemów stosuje się kod ASCII (American Standard Code for Information Interchange).
  - Są jednak wyjątki. IBM oparł wszystkie systemy „mainframe" na całkowicie odmiennym kodowaniu znaków, zwanym EBCDIC (Extended Binary Coded Decimal Interchange Code).
  - Litera „P" w kodzie ASCII ma wartość dziesiętną 80, a w EBCDIC wartość 215 (znakiem, który ma wartość 80 w EBCDIC jest „&").
- Inne różnice dotyczą dat. Większość systemów zarządzania bazami danych obsługują typ "Date", ale format przechowywania jest zależny od DBMS.

Ujednolicenie danych

- Jeszcze subtelniejsze są różnice wewnątrz różnych aplikacji tworzonych przy użyciu tych samych narzędzi.
  - Może się to na przykład zdarzyć, że jeden z projektantów postanowi zapisywać adresy klientów w pięciu polach po 25 znaków każde, inny zaś zdecyduje się gromadzić je w jednym polu typu Varchar(100).
  - Kolor czarny w jednej aplikacji reprezentuje się napisem "BLACK", w drugiej napisem "BL", a w trzeciej "BL" oznacza kolor niebieski.
- Różnice semantyczne: w jednej bazie danych odróżnia się półciężarówki od mikrobusów, a w drugiej nie.
- Katalogi nazw i adresów pozwalają naprawić błędy przy wprowadzaniu danych i pozwolą uzupełnić brakujące informacje takie jak kod adresowy, powiat itp.
- Takie naprawianie typowych błędów wymaga jednak interwencji człowieka, który zatwierdzi poprawki programu.

Problem wydajności i skalowalności

- Relacyjne bazy danych używają metod przyśpieszania dostępu takich jak haszowanie lub indeksy do wybrania małej liczby pożądanych rekordów bez potrzeby skanowania całej tabeli lub bazy danych.
- Takie metody przyśpieszania dostępu są wysoce efektywne w odpowiedziach na zapytania o pojedyncze pole (lub małą liczbę pól), kiedy wynikiem jest niewielka część całej tabeli.
- Przykładem takich zapytań jest: „znajdź wszystkich 25 letnich programistów".
- Odpowiedzi na takie zapytania są szybkie, gdyż może być stworzony indeks dla kolumny „wiek" lub kolumny „zawód".

Problem wydajności i skalowalności

- Klasyczne metody dostępu sa mało pomocne w odpowiedziach na zapytania, których rezultatem jest znaczna część tabeli.
- Przykładem jest „znajdź wszystkich młodych pracowników".

Analityczne bazy danych

- Inaczej *On-Line Analytical Processing* : OLAP
- Rosnące znaczenie: 8 mld. dol. w 1998 roku.
- Od komputerów biurkowych po olbrzymie konfiguracje:
- Wiele modnych haseł, zaklęć
  - zwijanie i rozwijanie, drążenie, MOLAP, obracanie.

Podstawowe zagadnienia

- Co to jest analityczna baza danych?
- Modele i operacje
- Implementacja analitycznej bazy danych
- Kierunki rozwojowe

Data Mart

- Mała hurtownia
- Obejmuje tylko część tematyki organizacji, np.
  - marketing: klienci, towary, sprzedaż
- Model dostosowany do potrzeb działu.
- Najczęściej informacja wstępnie zagregowana
  - Eliminacja zbędnych detali
  - Wybieramy pewien krytyczny poziom szczegółowości.

Narzędzia do zapytań i analiz

- Budowanie zapytań
- Generatory raportów
  - porównania: wzrost, spadek
  - trendy,
  - grafy
- Arkusze kalkulacyjne
- Interfejs WWW
- Data Mining

Inne operacje

- Funkcje po czasie
  - np. średnie po różnych okresach
- Atrybuty obliczane
  - np. marża = sprzedaż * stopa
- Zapytania tekstowe, np.
  - znajdź dokumenty zawierające słowa A i B
  - uporządkuj dokumenty według częstości występowania słów X, Y i Z

Modele danych i operatory

- Modele danych
  - relacja
  - gwiazda i płatek śniegu
  - kostka: rozwinięcie idei arkusza kalkulacyjnego (tablice wielowymiarowe)
- Operatory
  - slice & dice
  - roll-up, drill down
  - pivoting
  - inne

Wielowymiarowy model danych

- Najczęściej używa się wielowymiarowych bazy danych z uwagi na analityczny model danych o postaci kostki wielowymiarowej obejmujący:
  - **fakty** zwane też **miarami** (*measures*), np. liczba sprzedanych samochodów;
  - **wymiary** (*dimensions*), np. miesiące, regiony sprzedaży.

Wymiary

- Wymiary tworzą zazwyczaj hierarchie, np. dla czasu będzie to rok-kwartał-miesiąc-dzień.
- Dzięki temu możliwa jest interakcyjna zmiana poziomu szczegółowości (ziarnistości) oglądanej informacji.
- W bardziej złożonych przypadkach hierarchie mogą rozgałęziać się, np. podział na tygodnie jest niezgodny z podziałem na miesiące.

Baza danych

- Źródłem danych jest najczęściej hurtownia danych (rzeczywista lub wirtualna).
- Bezpośrednie trzymanie w bazie danych informacji o faktach dla wszystkich poziomów szczegółowości może być kosztowne
  - Tylko dla najczęściej używanych poziomów hierarchii.
  - Pozostałe są wyliczane na bieżąco w razie potrzeby.
- Przy agregowaniu miar warto pamiętać o różnych regułach liczenia, np.
  - Wielkość sprzedaży jest na ogół sumowana
  - Temperatura lub cena będą raczej uśredniane.
- W analitycznej bazie danych trzymane są w zasadzie dane zagregowane.
- Aby obejrzeć dane szczegółowe (*drill-through*) konieczne jest sięgnięcie do hurtowni danych lub bazy operacyjnej.
- Ponieważ jest to kosztowne czasowo, taka potrzeba nie powinna występować zbyt często.

Operacje na danych

- Przecinanie i rzutowanie (*slice and dice*)
- Zmiana poziomu szczegółowości: drążenie lub rozwijanie (*drill-down*) i zwijanie (*roll-up*),
- obracanie (*pivot*): zmienia położenie wymiaru na „wykresie".

Podejścia do budowy bazy OLAP

1. ROLAP = „relacyjny OLAP": dopasowujemy relacyjny DBMS do schematu gwiazdy.
2. MOLAP = „wielowymiarowy OLAP": używamy specjalizowanego DBMS z modelem w rodzaju „kostka danych".

Schemat gwiazdy

- **Schemat gwiazdy** to typowy sposób organizacji danych dla relacyjnej bazy danych dla OLAP.
- Obejmuje:
  - **Tabelę faktów**: olbrzymi zbiór faktów takich jak informacje o sprzedaży.
  - **Tabele wymiarów**: mniejsze, statyczne informacje o obiektach, których dotyczą fakty.
- Uogólnienie: model płatka śniegu.
  - Hierarchie tabel dla poszczególnych wymiarów: normalizacja wymiarów.

Przykład schematu gwiazdy

- Chcemy gromadzić w hurtowni danych informacje o sprzedaży piwa: bar, marka piwa, piwosz, który je zakupił, dzień, godzina oraz cena.
- Tabelą faktów będzie relacja:

```
Sprzedaż(bar,piwo,piwosz,dzień,godzina,cena)
```


Przykład, cd.

- Tabele wymiarów zawierają informacje o barach, piwach i piwoszach:

```
Bary(bar,adres,licencja)
Piwa(piwo,prod)
Piwosze(piwosz,adres,tel)
```


Atrybuty wymiarów i atrybuty zależne

- Dwa rodzaje atrybutów w tabeli faktów:
  - **Atrybuty wymiarów**: klucze tabel wymiarów.
  - **Atrybuty zależne**: wartości wyznaczone przez atrybuty wymiarów krotki.

Przykład: atrybut zależny

- cena jest atrybutem zależnym w przykładowej relacji Sprzedaż.
- Jest ona wyznaczona przez kombinację atrybutów wymiarów: bar, piwo, piwosz i czas (kombinacja atrybutów daty i godziny).

Techniki ROLAP

- **Indeksy bitmapowe**: dla każdej wartości klucza indeksowego w tabeli wymiaru (np. dla każdego piwa w tabeli Piwa) tworzymy wektor bitowy podający, które krotki w tabeli faktów zawierają tę wartość.
- **Perspektywy zmaterializowane**: w hurtowni przechowujemy gotowe odpowiedzi na kilka użytecznych zapytań (perspektywy).

Typowe zapytanie OLAP

- Zapytanie OLAP często zaczyna się od „star join": złączenia naturalnego tabeli faktów z wszystkimi lub większością tabel wymiarów.
- Przykład:

```
SELECT *
FROM Sprzedaż,Bary,Piwa,Piwosze
WHERE Sprzedaż.bar = Piwa.bar
  AND Sprzedaż.piwo = Piwa.piwo
  AND Sprzedaż.piwosz = Piwosze.piwosz;
```

Typowe zapytanie OLAP (2)

- Rozpoczyna się złączeniem gwiaździstym.
- Wybiera interesujące krotki używając danych z tabel wymiarów.
- Grupuje po jednym lub więcej wymiarach.
- Agreguje niektóre atrybuty wyniku.

Przykład zapytania OLAP

- Dla każdego baru w Poznaniu podaj całkowitą sprzedaż każdego piwa wytwarzanego przez browar Anheuser-Busch.
- Filtr: adres = "Poznań" i prod = "Anheuser-Busch".
- Grupowanie: po bar i piwo.
- Agregacja: Suma po cena.

Przykład: SQL

```
SELECT bar, piwo, SUM(cena)
FROM Sprzedaż NATURAL JOIN Bary
     NATURAL JOIN Piwa
WHERE addr = 'Poznań'
  AND prod = 'Anheuser-Busch'
GROUP BY bar, piwo;
```


Perspektywy zmaterializowane

- Bezpośrednie wykonanie naszego zapytania dla tabeli Sprzedaż i tabel wymiarów może trwać za długo.
- Jeśli utworzymy perspektywę zmaterializowaną zawierającą odpowiednie informacje, będziemy mogli znacznie szybciej podać odpowiedź.

Przykład: Perspektywa zmaterializowana

- Jaka perspektywa mogłaby nam pomóc?
- Podstawowe wymagania:
  1. Musi łączyć co najmniej Sprzedaż, Bary i Piwa.
  2. Musi grupować co najmniej po bar i piwo.
  3. Nie musi wybierać barów w Poznaniu ani piw Anheuser-Busch.
  4. Nie musi wycinać kolumn adres ani prod.

Przykład — c.d.

- A oto przydatna perspektywa:

```
CREATE VIEW BaPiS(bar, adres, piwo,
                  prod, sprzedaż) AS
  SELECT bar, adres, piwo, prod,
         SUM(cena) sprzedaż
  FROM Sprzedaż NATURAL JOIN Bary
       NATURAL JOIN Piwa
  GROUP BY bar, adres, piwo, prod;
```

- Ponieważ bar → adres oraz piwo → prod, jest to pozorne grupowanie, konieczne ponieważ adres i prod występują we frazie SELECT.

Przykład — zakończenie

- Przeformułowane zapytanie z użyciem zmaterializowanej perspektwy BaPiS:

```
SELECT bar, piwo, sprzedaż
FROM BaPiS
WHERE adres = 'Poznań'
  AND prod = 'Anheuser-Busch';
```


Aspekty materializacji

- Typ i częstość zapytań
- Czas odpowiedzi na zapytania
- Koszt pamięci
- Koszt aktualizacji

MOLAP i kostki danych

- Klucze tabel wymiarów stają się wymiarami hiperkostki.
  - Przykład: dla danych z tabeli Sprzedaż mamy cztery wymiary: bar, piwo, piwosz i czas.
- Atrybuty zależne (np. cena) występują w punktach (kratkach) kostki.

Marginesy

- Kostka często zawiera również agregacje (zwykle SUM) wzdłuż hiper-krawędzi kostki.
- **Marginesy** obejmują agregacje jednowymiarowe, dwuwymiarowe, ...

Przykład: marginesy

- Nasza 4-wymiarowa kostka Sprzedaż obejmuje sumy cena dla każdego baru, każdego piwa, każdego piwosza i każdej jednostki czasu (zapewne dni).
- Zawiera też sumy cena dla wszystkich par bar-piwo, trójek bar-piwosz-dzień, ...

Struktura kostki

- Każdy wymiar należy traktować jako mający dodatkową wartość *.
- Punkt wewnętrzny z jedną lub więcej współrzędną * zawiera agregaty po wymiarach z *.
- Przykład: Sprzedaż('Pod Żaglem', 'Bud', *, *) zawiera sumę piwa Bud wypitego w „Pod Żaglem" przez wszystkich piwoszy w dowolnym czasie.

Rozwijanie (*drill-down*)

- *Drill-down* = „deagregacja" = rozbija agregację na jej składniki.
- Przykład: po stwierdzeniu, że „Pod Żaglem" sprzedaje się bardzo mało piw Okocim, rozbić tę sprzedaż na poszczególne gatunki piw Okocim.

Zwijanie (roll-up)

- *Roll-up* = agregacja po jednym lub więcej wymiarach.
- Przykład: mając tabelę podającą jak wiele piwa Okocim wypija każdy piwosz w każdym barze, zwinąć ją do tabeli podającej ogólną ilość piwa Okocim wypijanego przez każdego z piwoszy.

Roll-Up i Drill-Down

- Anheuser-Busch dla piwosz/bar

	Jim	Bob	Mary
Joe's Bar	45	33	30
Nut-House	50	36	42
Blue Chalk	38	31	40

- Zwinięcie po Bary
- A-B / piwosz

Jim	Mary	Bob
133	100	112

Roll-Up i Drill-Down (2)

- Rozwinięcie po Piwa
- Piwa A-B / piwosz

	Jim	Bob	Mary
Bud	40	29	40
M'lob	45	31	37
Bud Light	48	40	35

Zmaterializowane perspektywy kostek danych

- Dla kostek danych warto robić perspektywy zmaterializowane agregujące po jednym lub więcej wymiarach.
- Wymiary nie powinny być całkowicie agregowane — można ewentualnie grupować po atrybucie z tabeli wymiaru.

Przykład

- Zmaterializowana perspektywa dla naszej kostki Sprzedaż mogłaby:
  1. Agregować całkowicie po piwosz.
  2. Nie agregować wcale po piwo.
  3. Agregować po czasie według tydzień.
  4. Agregować po miasto dla barów.

Indeksy

- Tradycyjne techniki
  - B-drzewa, tablice haszujące, R-drzewa, gridy, ...
- Specyficzne
  - listy odwrócone
  - indeksy bitmapowe
  - indeksy złączeniowe
  - indeksy tekstowe

Użycie list odwróconych

- Zapytanie:
  - Podaj osoby dla których wiek = 20 i imię = „Fred"
- Lista dla wiek = 20: r4, r18, r34, r35
- Lista dla imię = „Fred": r18, r52
- Odpowiedzią jest przecięcie: r18

Użycie bitmap

- Zapytanie:
  - Podaj osoby dla których wiek = 20 i imię = „Fred"
- Mapa dla wiek = 20: 1101100000
- Mapa dla imię = „Fred": 0100000001
- Odpowiedzią jest przecięcie: 010000000000
- Dobre jeśli mało wartości danych.
- Wektory bitowe można kompresować.

Relacyjny model danych

Podstawowe składowe:

- **relacje** odpowiadające zarówno typom encji (*entity*), jak i typom związków (*relationship*);
- **wiersze** (krotki) reprezentujące egzemplarze (wystąpienia) encji i związków;
- **kolumny** reprezentujące atrybuty;
- zbiór wartości, które można umieszczać w danej kolumnie, nazywa się jej **dziedziną**. Relacje są związane tylko wtedy, gdy mają kolumny o wspólnej dziedzinie.

Relacyjny model danych — operacje

- Operacje na danych opisuje się:
  - algebrą relacji;
  - rachunkiem relacji (specjalizacja rachunku predykatów pierwszego rzędu).
- W praktyce używa się języka SQL łączącego obie te metody.

Wady modelu relacyjnego

- Zorientowany na rekordy (dziedzictwo implementacyjne).
- Konieczność wcześniejszego określenia „schematu" bazy danych, dopiero potem można coś do bazy wstawiać.
- Nie można wstawiać danych nie pasujących do schematu, oficjalnie nie wolno dodawać nowych atrybutów.
- Za słaby do reprezentacji wiedzy: tylko jedna konstrukcja (tabela), atomowe atrybuty.

Zagnieżdżony relacyjny model danych

- Dopuszcza atrybuty o wartościach zbiorowych.
- Wartości zbiorowe reprezentuje się osobnymi, wewnętrznymi tabelami.

Obiektowy model danych

- Jedno podstawowe pojęcie do modelowania świata — **obiekt**.
- Z obiektem związany jest jego stan i zachowanie.
- Stan definiuje się wartościami własności (atrybutów) obiektu, mogą one być
  - wartościami elementarnymi (liczby, napisy) lub
  - obiektami, zawierającymi z kolei inne własności.
- Tak więc obiekty można definiować rekurencyjnie.
- Na rynku ok. 25 produktów, np. GemStone, ONTOS, ObjectStore, ENCORE.
  - Nie są to jednak jeszcze pełne i uniwersalne bazy danych.
- Dlatego wiele relacyjnych DBMS uzupełniono o możliwości obiektowe, np. Oracle.

Własności obiektowego modelu danych

- Zachowanie obiektu opisuje się zbiorem metod — procedur operujących na stanie obiektu.
- Każdy obiekt jest jednoznacznie identyfikowany systemowym identyfikatorem (OID).
- Proste definiowanie obiektów złożonych.
- Obiekty o takich samych własnościach i zachowaniu grupuje się w klasy. Obiekt może być egzemplarzem tylko jednej klasy lub wielu.

Własności obiektowego modelu danych (2)

- Klasy łączy się w hierarchie dziedziczenia, w których podklasa **dziedziczy** własności i metody nadklasy, dokładając swoje specyficzne.
- Niektóre modele pozwalają na przesłanianie (*overriding*) — zmianę odziedziczonej własności lub metody.

Różnice w stosunku do modelu relacyjnego

- Atrybuty mogą być wielowartościowe.
  - Eliminuje to potrzebę używania większości złączeń równościowych.
- Możliwość definiowania związków odwrotnych.
- Nie trzeba definiować kluczy, ich rolę pełnią OIDy.
  - Eliminuje to modyfikowanie wartości klucza.
- Dwa rodzaje równości: identyczność i równość wartości.

Różnice w stosunku do modelu relacyjnego (2)

- Złączenia używane gdy warunki w zapytaniu dotyczą porównywania wartości atrybutów. W przypadku „kluczy zewnętrznych" bezpośrednia nawigacja z użyciem OID.
- Przy ładowaniu powiązanych obiektów z bazy danych do pamięci (buforowanie) OIDy zastępuje się wskaźnikami (*pointer swizzling*), co wielokrotnie przyśpiesza nawigację.
- Wersjonowanie (długie transakcje) — tylko w niektórych OBD.

Zapytania

Dwa tryby dostępu:

- **Nawigacyjny**: mamy OID obiektu i zaczynając od niego przechodzimy po kolejnych referencjach. Zwykle używany w programach.
- **Język zapytań** (często podobny do SQL): zapytanie opisuje zbiór obiektów. Deklaratywność.

Zapytania

Przykład: **Znaleźć wszystkie projekty z budżetem ponad 100000 złp i mające sponsora z Warszawy**

- Relacyjnie

```
{p | (∃f)(∃a) Projekt(p) AND Firma(f) AND Adres(a)
 AND p.budżet > 100000 AND p.sponsor = f
 AND f.adres = a AND a.miasto = 'Warszawa'}
```

- Z użyciem wyrażeń ścieżkowych (co pozwala unikać zmiennych „roboczych")

```
{p | Projekt(p) AND p.budżet > 100000
  AND p.sponsor.adres.miasto = 'Warszawa'}
```

Wersje obiektów

- Potrzebne np. w systemach CAD do eksploracji wariantów.
- Każda wersja ma własny OID, ale zachowujemy **związki wyprowadzenia** między wersjami, najczęściej tworzące hierarchię.
- Hierarchia wersji zwykle trzymana w specjalnym **obiekcie generycznym**.
- Dwa rodzaje odwołań do wersji
  - **specyficzna** (albo **statyczna**): konkretna wersja
  - **generyczna** (albo **dynamiczna**): do **domyślnej** wersji (zwykle ostatniej).

Problemy z modelem obiektowym

- Brak optymalizacji zapytań. Główny problem to wyrażenia ścieżkowe, trudno dla nich budować indeksy.
- Brak dobrej formalizacji, ale są już algebry podobne do algebry relacji.
- Pięć typowych operacji: suma (*union*, różnica (*difference*), selekcja (*select*), generowanie (*generate*), odwzorowanie (*map*).
- Jednak brak powiązania tych operacji z niskopoziomowymi operacjami fizycznymi (takiego jak w algebrze relacji RBD), stąd ich arbitralność.

Problemy — c.d.

- Brak uniwersalnych języków zapytań. Zwykle brak zagnieżdżonych podzapytań, funkcji agregujących, grupowania. Brak automatycznego wsparcia dla obsługi ekstensji klasy — zbioru jej egzemplarzy; użytkownik musi sam zdefiniować **kolekcję** (*collection*) i pilnować jej aktualizacji przy dodawaniu i usuwaniu obiektów.
- Kompozycyjność
  - W modelu relacyjnym wynik zapytania jest (anonimową) relacją.
  - Można go więc obrobić kolejnym zapytaniem, co umożliwia składanie zapytań.
  - W modelu obiektowym jest gorzej, obiekty ze zbioru wynikowego mogą nie należeć do żadnej klasy.
- Brak wsparcia dla redefiniowania klas (odpowiednik `ALTER` z SQL), np. dodawania lub usuwania atrybutów.
- Brak perspektyw (ale może są zbędne).

Problemy — c.d.

- Brak sensownego mechanizmu definiowania uprawnień, nie wiadomo jaka ziarnistość: obiekt, zbiór, klasa, fragment hierarchii?
- Bardzo ograniczone więzy spójności, konieczność realizacji metodami.
- Kłopoty z współbieżnością, ręczne operowanie blokadami.
  - Problem długich transakcji (unika się ich w systemach OLTP dla relacyjnych baz danych).
  - Propozycja: wspólna publiczna baza danych + prywatne bazy danych użytkowników.

Przykład: Orion

```
make-class 'Instytut'
  superclasses: nil
  attributes: '((obszar-badań: domain string)
                (nazwa-instytutu: domain string)
                (adres: domain Adres)
                (grupa-badawcza:
                  domain (set-of Zespół)))
```


Orion c.d.

Uwagi:

- Można określać wartości domyślne dla atrybutów
- Wielodziedziczenie

Zapytania w Orionie

- Brak złączeń, rzutowanie tylko na jeden atrybut lub wszystkie.
- Powód: dzięki temu wynik zawsze należy do jakiejś klasy.

```
(Instytut select :I (:I obszar-badań = 'Bazy danych'))

(Instytut select (:I ((:I obszar-badań = 'Bazy danych')
                      and (:I adres kraj = 'Włochy'))))
```


Propozycja ODMG

```
interface Instytut
  (extent Instytuty
   key nazwa)
  {attribute string nazwa;
   attribute string obszar-badań;
   attribute Adres adres;
   relationship Zespół grupa-badawcza
   inverse Zespół::afiliacja};
```

Zapytania w ODMG

Dozwolone wyrażenia ścieżkowe

```
select distinct x from Instytuty x
where x.obszar-badań = 'Bazy danych'
  and x.adres.kraj = 'Włochy';
```


Implementacja

Rodzaje OID:

- **logiczne**: bez związku z adresem w pamięci zewnętrznej
- **fizyczne**: na podstawie położenia

Logiczne OID

- Orion: ¡id-klasy,id-egzemplarza¿. Definicje atrybutów i metod trzymane w obiekcie reprezentującym klasę, więc potrzebny szybki dostęp do niego. Migracja obiektu z klasy do klasy trudnsa, bo zmienia OID.
- GemStone: informacja o klasie w samym obiekcie, a nie w OID, wymaga wczesnego pobrania obiektu.

Fizyczne OID

- O_2 używa Wiss (Wisconsin Storage Subsystem), obiekt przechowywany jako rekord Wiss, OID jest identyfikatorem rekordem (RID).
  - Przy zmianie strony *forward reference*.
  - Wymagane tymczasowe OID dla obiektów utworzonych w pamięci, otrzymują trwały OID dopiero przy zatwierdzaniu (*commit*).
- Orion: w wersji rozproszonej OID dodatkowo zawierał identyfikator położenia, nie zmieniający się nawet przy migracji.

Zagadnienia otwarte

- Czy klasy są obiektami? Inaczej mówiąc, czy schemat trzymany jest osobno?
- Jakie są dozwolone związki między klasami?
- Czy i jak jest wspierana nawigacja?
- Jakie są operacje na obiektach?
- Jak identyfikuje się obiekty?
- Jak wybiera się obiekty?
- Jaką rolę pełni klasyfikacja?
- Czy klasy obiektów mogą ewoluować?
- Czy w rozproszonym systemie sieć powinna być widoczna?
- Czy jest specjalna obsługa obiektów aktywnych?
- Czy „świat" obiektów jest zamknięty (*closed*) czy otwarty?

Literatura

- Sikha Bagui *Achievements and Weaknesses of Object-Oriented Databases*, Journal of Object Technology, vol. 2, no. 4, July-August 2003, str. 29–41, http://www.jot.fm/issues/issue_2003_07/column2.